

Jan Guillou & Marina Stagh

Om Iraks Kommunistiska Parti

Introduktion

Boken *Irak – det nya Arabien*, författad av Guillou/Stagh (skrevs 1975, publicerades 1977), har utsatts för hård kritik. Man har menat att den ger en alltför positiv bild av Irak. Det är en orättvis och osaklig kritik, som har sin grund i att kritikerna ser på Irak inte som det *var* utan som det *kom att bli* långt senare under Saddam Hussein (som grep makten först 1979). En sådan kritik är ohistorisk och demagogisk. Boken är i stora stycken både välskriven och informativ, även om den har brister och att den senare utvecklingen fått en del av det som beskrivs i boken att ses i ett annat ljus.¹

Nedan återges två bokavsnitt som handlar om det irakiska kommunistpartiet, vilket hade sin storhetstid åren 1958-60. Det var då det starkaste kommunistpartiet i hela Mellanöstern och hade ett avsevärt inflytande. Därefter började kräftgången som slutade med att det irakiska kommunistpartiet splittrades och marginaliserades, en process som hade inletts, men långt ifrån fullbordats, när Guillou/Stagh skrev boken.²

Men innan vi överlåter ordet åt Guillou/Stagh ska vi säga några ord om den historiska bakgrunden och särskilt situationen i slutet av 1950-talet.

Irak ockuperades av briter under Första världskriget och förblev under brittisk kontroll fram till i mitten av juli 1958, då den brittiske lydhärske kung Faisal II störtades och dödades i en militärkupp, som genomfördes av en grupp som kallades de "Fria officerarna". Efter kuppen utropades Irak till en republik. Kuppen möttes av massivt folkligt stöd, ty den gamla regimen var mycket hatad.³

De främsta kuppledarna var *Abdel Karim Kassem* och *Abdel Salam Aref*. Den förre blev premiärminister och överbefälhavare, den andre vice premiärminister och vice överbefälhavare. De råkade dock snart i luven på varandra, bl a därför att var oeniga om hur man

¹ Om kritiken mot boken skriver Guillou själv i sin självbiografi *Ordets makt och vanmakt* (2009) följande: "På det förment demokratiska nätuppslagsverket Wikipedia, där allmänheten har rätt att skriva sina fienders biografier, finns något tjog strålande citat från boken [Irak – det nya Arabien]. Förutsatt förstås att läsaren tror att boken skrevs när Saddam Hussein hade makten i Irak: "Den europeiska föreställningen om Irak som ett alldeles särskilt våldsamt land är varken mer eller mindre än en blandning av politisk propaganda och rasistiska fantasier." Sant 1975. Grotesktt påstående redan ett par år in på Saddam Husseins bana som landets envåldshärskare. "Bathregimen i Irak är uppenbart populär och tillhör Arabvärldens stabilaste." Sant 1975. "Irak har färre inskränkningar i pressfriheten än en majoritet av världens länder." Det var inte bara sant 1975. Det var en försiktig underdrift. Ett långt kapitel i boken, för övrigt ganska roligt, skildrar de irakiska censorernas vedermodor. Några år senare går det förstås inte att nämna order pressfrihet i samma mening som Saddam Hussein.

Särskilt populärt på Wikipedia, där denna bok framstår som mitt mest centrala verk, även i franska och engelska Wikipedia, är ett påstående om att förhållandena i fängelset Abu Ghraib skulle vara bättre än i svenska fängelser. Idag är Abu Ghraib onekligen världsberömt, visserligen mest för att det var där som amerikansk militär fångvårdspersonal skämde ut sig med att tortera och fotografera tortyr och sexuell förnedring av fångarna. Det var också ett förfärligt ställe på Saddam Husseins tid, liksom alla hans fängelser. 1975 tillbringade vi en arbetsdag på Abu Ghraib när anläggningen var helt nybyggd, man sade att vi var de första journalisterna som fått komma dit. Själv hade jag ganska nyligen muckat från isoleringscellen på säkerhetsfängelset Österåker. För att göra en lång historia kort, fängelsedetaljer är sällan roliga: Min möjligen något skadeglada slutsats blev att det nybyggda Abu Ghraib verkade vara ett trevligare ställe än Österåker. Jag såg alla avdelningar där inne, jag kan förstås ha gjort felaktiga observationer, men det tror jag inte."

² Om det irakiska kommunistpartiets senare utveckling, se [De irakiska kommunisternas tragedi](#) som är en recension av boken Tareq Ismael, *The Rise and Fall of the Communist Party of Iraq* (2007)

³ För en utförligare beskrivning av kuppen/upproret 1958 och dess omedelbara följder, se [Iraks uppror 1958](#)

skulle ställa sig till den nybildade *Förenade arabrepubliken* (FAR), som initierats av Egyptens Nasser och som Syrien hade anslutet sig till: Aref var för, Kassem emot.

Politisk opposition mot den gamla regimen hade funnits sedan länge och året innan kuppen (1957) hade fyra partier gått samman i *Förenade Nationella Fronten*. I denna ingick *Nationella Demokratiska partiet* (socialliberalt), *Ityiqlal-partiet* (arabiskt nationellt och konservativt), *Irakiska Kommunistpartiet* (IKP) och *Baath-partiet*. Enheten mellan dem sprack dock efter kuppen. Exempelvis ville Baath-partiet ansluta Irak till FAR, medan IKP var emot detta.

Motsättningarna mellan oppositionspartierna och i synnerhet splittringen av Förenade Nationella Fronten gjorde att de inte kunde tvinga Kassem från makten. I stället började en långvarig maktkamp med flera misslyckade kupp försök (bl a 11 oktober 1958, då Aref på Kassems tjänstrum drog sin pistol, men övermannades av den senare). Baathpartiet var inblandat i många av kupp försöken. Till slut skulle det också lyckas.

Martin F i september 2015

Irak under Kassem

[Ur *Irak – det nya Arabien*, s. 68-99.

OBS: I boken är noterna numrerade kapitelvis. Nedan används löpande notnumrering.]

Maktkampen

Det är åtminstone teoretiskt möjligt att de fyra politiska partier som ingick i den nationella fronten hade kunnat tvinga Kassem att efter någon tid överlämna regeringsmakten. Men de splittrades. Det är ju en sak att behålla sin politiska enighet i kampen mot en gemensam motståndare. När den korrupta regimen spolats bort av de fria officerarna så fick frågan om politisk enighet ett mycket mera komplicerat innehåll.

Kungamakten var likviderad. De gamla politikerna och deras fåtaliga tillåtna ”partier” var också borta. Det enda civila regeringsalternativet till Kassems militärjunta skulle ha varit partierna i nationella fronten. Av dessa fyra partier var det bara de två vänsterpartierna, kommunistpartiet och Baath-partiet, som kunde mobilisera ett brett folkligt stöd. Men mellan kommunistpartiet och Baath-partiet fanns redan från första början en oöverstiglig motsättning: frågan hur man skulle förhålla sig till Nassers Förenade Arabrepubliken.

Baath menade, fullt i överensstämmelse med partiets ideologiska hörnsten, den arabiska enigheten, att det fria Irak omedelbart borde gå in i FAR.

Kommunistpartiet hade två avgörande skäl att bestämt motsätta sig en sådan förening med Syrien och Egypten. Chefsideologerna i Moskva menade att det inte fanns någon ”arabisk nation” (vilket denna husbondens röst i Moskva fortfarande menar; detta är en av förklaringarna till att de Moskvatrogna kommunistpartierna i Arabvärlden aldrig kan få något masstöd). Enligt Moskvans uppfattning var ett program för arabisk enighet på nationell grund i stället för på politisk grund en borgerlig föreställning som måste bekämpas. Med största säkerhet måste strategerna i Moskva dessutom ha utgått från att en enad nationalistisk arabvärld knappast skulle känna större entusiasm inför Moskva än inför Väst.

Utsikterna för det irakiska kommunistpartiet skulle inte te sig särskilt ljusa inför en förening mellan Irak och FAR. I Syrien hade kommunistpartiet förbjudits i samband med unionen och i stället var man på väg att bygga upp ett enpartisystem av egyptisk modell. De egyptiska kommunisterna satt redan i fängelse.

Abdel Karim Kassem själv var motståndare till en irakisk anslutning till FAR. Såvitt man kan förstå inte av det skälet att han själv givetvis skulle få en undanskymd roll i skuggan av Nasser i en sådan union. Kassem var — och detta verkar vara en av hans få starka ideologiskt betingade övertygelser — benhårt av den uppfattningen att Irak under överskådlig tid framöver måste konsolideras som stat. Först gällde det att bygga irakisk enighet och först därefter kunde Irak förena sig med andra arabiska stater. Irak var nämligen långt ifrån en enhetlig stat: ett par miljoner kurder i nordöst, en region i nordväst kring Mosul som traditionellt hade sina förbindelser med Damaskus och inte med Bagdad, en jättelik shiitisk minoritet i söder — allt detta var den inte särskilt enade och av britterna skapade staten Irak.

Men Kassems närmaste man i revolutionen, överste Abdel Salam Aref, var entusiastisk anhängare till tanken på en omedelbar anslutning till FAR. Officerskåren var delad för och emot.

Så såg förutsättningarna ut för den kommande maktkampen. Och intrigerna började redan några dagar efter maktövertagandet och varade sen under hela Kassems tid vid makten, fram till hans död i februari 1963. För eller emot anslutning till FAR, Baath och delar av officerskåren på ena sidan, kommunistpartiet och delar av officerskåren på andra sidan. Kassem visade sig snart vara förbluffande skicklig att spela ut dessa krafter mot varandra. Hans första initiativ gick ut på att med hjälp av kommunisterna och deras masstöd manövrera ut de arabiska nationalisterna.

Abdel Salam. Aref kom därför snabbt att framstå som Kassems personlige huvudmotståndare. Det är högst troligt att Aref bedömde frågan om anslutning till FAR som en självklarhet och Kassems motstånd som helt ofarligt. Hans nonchalanta uppträdande mot den formellt överordnade Kassem vittnar om kraftig underskattning.

Redan fem dagar efter revolutionen skroderade Aref vid ett besök hos Nasser i Damaskus att ”Kassems öde kommer att bli detsamma som för Naguib” (Naguib var den general som till namnet men inte till gagnet fått leda Nassers fria officerare i den egyptiska revolutionen; när galjonsfiguren Naguib inte längre behövdes intog Nasser också den formella ledningen för revolutionen).

Aref var i Damaskus för att försäkra sig om FAR:s stöd i händelse av utländsk intervention; Jordanien och Libanon var ju redan fulla med västerländska invasionstrupper. Det var den 19 juli och den dramatiska situationen skulle säkert ha kunnat ursäktas både det ena och det andra uttalandet, men knappast att Aref förklarade att Kassem bara var en galjonsfigur som skulle undanröjas och att han själv, Aref, därefter skulle ta makten. Därtill kom att Aref naturligtvis gjorde utfästelser inför Nasser om Iraks snara förening med FAR. Men underrättelserna om Arefs uppträdande i Damaskus kom snabbare till Bagdad och Kassem än Aref själv.

Den akuta krissituationen blåste över i och med att västmakterna inte visade sig ha för avsikt att invadera Irak (förmodligen räddades Irak av att avståndet från Medelhavskusten till Bagdad är närmare tusen kilometer genom öknen, vilket avsevärt skulle försvåra en landinvasion, och att avståndet mellan Bagdad och kusten vid Arabiska Viken är 500 kilometer; USA hade dessutom inte omedelbart disponibla landstigningsenheter i närheten av Arabiska Viken). När Aref återvände från Damaskus till Irak gav han sig ut på en lång talarturné tillsammans med Baath-partiets ledare Fuad Rikabi. Om dessa tal som Aref nu späckade med yviga löften och nationalistisk vidlyftighet yttrade Kassem inför några vänner att ”här fick väl Aref tillräckligt med rep för att hänga sig själv”.

Det var lätt att i efterhand kritisera Aref för dessa tal. Dels piskade han upp massornas entusiasm med löften som uppenbarligen var omöjliga att infria och som i stort sett gick ut på att Irak omedelbart skulle förvandlas till en välfärdsstat, att landsbygden skulle vara helt

elektrifierad inom ett år och så vidare. Samtidigt utlovade Aref naturligtvis en union med FAR och talade avsevärt mer om Nasser än om Kassem.

Under tiden arbetade Kassem lugnt med att tillsätta pro-kommunistiska officerare i alla viktiga nyckelställningar. Den 11 september avsatte han Aref som vice överbefälhavare med svepskälet att det fanns andra officerare med högre grad och att man inte kunde ha en vice överbefälhavare med lägre grad än lokala militärbefälhavare. Redan den 30 september kunde Kassera avsätta Aref som vice premiärminister, denna gång kort och gett med hänvisning till att det var ”i folkets intresse”.

Några Baath-officerare, under ledning av Ahmed Hassan Al Bakr (Iraks nuvarande president) försökte genomföra en kupp. Men deras konspiration kvävdes i sin linda. Kassem utnämnde Aref till ambassadör i Bonn för att bli av med honom. Aref vägrade att lämna Irak.

Vid ett uppträde på Kassems tjänsterum i försvarsdepartementet den 11 oktober försökte Aref plötsligt dra upp sin pistol. Kassem, som var en fysiskt mycket kraftfull person, hann slita vapnet ur händerna på Aref innan något skott avfyrades. Inför de instormande officerskamraterna bröt Aref samman och snyftade att han försökt begå självmord. Kassem invände torrt att det i så fall borde finnas lämpligare platser för den saken än statschefens tjänsterum. Efter en lång natts våldsamt grälände mellan Aref, Kassem och deras närmaste officerskamrater lovade Kassem att förvisningen till Bonn bara skulle bli tillfällig. Nästa morgon avreste Aref till Europa.

Men han satte aldrig sin fot i Bonn och han återvände till Bagdad redan den 4 december. Dagen efter arresterades han och ställdes inför krigsrätt, anklagad för mordförsök på Kassem och försök till anstiftan av uppror. Den självklara dödsdomen avkunnades den 5 februari, men verkställdes aldrig.⁴

Bara några dagar efter att Abdel Salam Aref arresterats framträdde Kassem med ett dramatiskt radiobudskap till folket vari meddelades att ”med hjälp av den allsmäktige Allah och folkets vaksamhet har vi lyckats avvärja en konspiration mot republikens enighet”.

Konspirationen sades vara styrd utifrån och ledd av korrupta element som bestod av reaktionärer som motsatte sig den planerade jordbruksreformen. Vidare sades materiella bevis i form av handeldvapen och pengar vara beslagtagna. Det dröjde inte länge innan allmänheten fick veta vad som dolde sig bakom de dramatiska men kryptiska tillkännagivandena. Sanningen visade sig nästan vara för dramatisk för att verka rimlig: hjälten från 1941 års anti-brittiska uppror Rashid Ali var huvudanklagad.

Rashid Ali hade levt i landsflykt ända från 1941 till oktober 1958, då han fått Kassems personliga tillstånd att återvända och därtill ett mottagande som historisk hjälte. Han hade därefter snabbt gjort sitt hem i Bagdad till en samlingsplats för nationalistiska officerare. Det stora samtalsämnet i denna krets kom att bli den kommunistiska faran och Kassems motstånd mot en union med FAR. Rashid Ali var en konservativ politiker av den gamla stammen och han hade inte mycket gemensamt med de Baathofficerare han nu kom att umgås med — utom just önskan att Irak skulle förenas med FAR. Bland konspiratörerna i hans hem dyker än en gång Ahmed Hassan Al Bakr upp — Bakr hade med nöd och näppe klarat sig helskinnad från sitt första kuppörsök mot Kassem i samband med Arefs avpollettering.

Kassems redan nu välorganiserade säkerhetspolis följde utvecklingen moment för moment. Dessutom lyckades man skicka in ett par provokatörer i kretsen som utgav sig för att vara

⁴ Kassem besökte personligen sin gamle vän Aref i fängelset när unionen mellan Syrien och Egypten sprack 1961. De omfamnade varandra och Aref kunde lämna fängelset som en fri man.

medlemmar i en fritt påhittad arabnationalistisk organisation. Provokatörerna lyckades förträffligt, de kunde till och med spela in konspiratoriska stämplingar på band.

Säkerhetspolisens mest övertygande bevis blev de pengar som skulle användas för att finansiera ett uppror på landsbygden. Pengarna, ungefär 25 000 brittiska pund, kom nämligen från Förenade Arabrepublikens ambassad. Provokatörerna hade till och med lyckats få betalt av just dessa medel för sin medverkan i kupplanerna!

Saken var alltså juridiskt kristallklar och dödsdomen mot Rashid Ali avkunnades den 17 december. Inom loppet av fem månader hade den nya regimen i Bagdad utsatts för åtminstone tre allvarliga kupp försök. Det mest sensationella var onekligen denna s. k. Rashid Ali-konspiration. Inte så mycket för nationalhjältens delaktighet som för att Nasser här direkt kunde bindas till stämplingar mot Kassem. Redan nu bör det alltså ha stått klart i Arabvärlden att någon irakisk förening med FAR inte skulle bli möjlig så länge Kassem satt kvar vid makten.

Det var också med den förutsättningen som Baath-nationalis tema fortsatte sitt politiska arbete, dvs. genom nya kupp försök mot Kassem. De politiska förutsättningarna var till sitt sammanhang lika enkla för kommunisterna: de slöt helt och fullt upp kring Kassem eftersom hans regering var en garanti mot irakisk förening med det anti-kommunistiska FAR. Kassem och kommunistpartiet hade alltså ett övergripande gemensamt taktiskt intresse. Det gav kommunisterna en politisk huvudroll.

När Kassem och de andra officerarna grep makten den 14 juli 1958 fanns troligtvis 3 000 kommunister i Irak, de flesta i Bagdad. Mindre än ett år senare fanns det tiotusentals kommunister som antingen var partimedlemmar eller också nära anknutna sympatisörer och vid samma tid kunde partiet organisera manifestationer med 100 000-tals, ja vid ett tillfälle sannolikt mer än en miljon deltagare!

Det förefaller som om inget kommunistparti i historien någonsin vuxit så snabbt. Få kommunistpartier skulle — kan det tyckas — ha låtit ett sådant tillfälle gå sig ur händerna.

Naturligtvis visade det sig snabbt vara en fördel för kommunisterna att de kunde arbeta under Kassems beskydd. I gengäld försåg de Kassem med ett brett och väl och ofta manifesterat folkligt stöd och avsikten med detta var ur kommunistisk synvinkel fullkomligt klar: att hindra Baath att skapa ett motsvarande folkligt stöd för parollen ”omedelbar enhet”, dvs. anslutning till FAR.

Men det faktum att kommunisterna så totalt överlägset segrade i tävlan om folkets stöd under detta första turbulenta år i Irak kan inte enbart sägas bero på Kassems taktiska stöd. Lika lite som man kan påstå att de irakiska massorna skulle vara principiella motståndare till den arabiska nationalismen (låt vara att kurderna, bland vilka det fanns relativt utbredda sympatier för kommunistpartiet, varken då eller senare ansåg sig ha anledning att vara entusiastiska inför tanken att Irak skulle upplukas i en arabisk union).

Det var på det organisatoriskt taktiska planet som kommunisterna under detta första år vann sin stora seger över Baath och det skedde med metoder som redan nu var väl beprövade i kommunistisk historia: partiet byggde upp en rad frontorganisationer som formellt och principiellt var politiskt obundna men som i verkligheten kontrollerades av partimedlemmar. De viktigaste frontorganisationerna var:

Freds rörelsen, som såg sin huvuduppgift att bekämpa Iraks medlemskap i Bagdadpakten.

Förbundet för Kvinnans lika Rättigheter, som genom ett allmänt progressivt program kunde vinna sympatisörer på ett område där det inte fanns någon konkurrens från andra arabiska partier.

Förbundet Demokratisk Ungdom, en organisation som också den praktiskt taget utan konkurrens kunde sopa ihop alla politiskt intresserade personer i åldrarna strax under 20.

Till dessa grundorganisationer kom Folkmilisen, som upprättades av Kassem men därefter snabbt kom under kommunistpartiets kontroll, och fackliga organisationer, både arbetarklassens (vars fackföreningar varit förbjudna sen 1953-54) och olika intellektuella sammanslutningar, som också de snabbt kom att behärras av kommunistpartiet, exempelvis journalistförbundet, författarförbundet, advokatsamfundet, lärarförbundet osv.

När det gällde målmedveten organisatorisk uppbyggnad av detta slag hade kommunisterna helt enkelt den stora fördelen av att ha en lång samlad erfarenhet i sin rörelses historia. Baathpartiet var ett ungt parti utan tillnärmelsevis samma erfarenhet och dessutom helt utan internationella förbindelser. Baath försökte mobilisera folket direkt i det egna partiet, vilket ju givetvis var mycket svårare än att mobilisera medlemmar till fackliga organisationer eller allmänt progressiva förbund.

Kommunistpartiet hade dessutom fördelen av att ha prestige som det parti som blivit hårdast förföljt under den korrupta regimen. En stor del av partiets ledande kader hade kommit direkt från fängelserna till uppbyggnadsarbetet i partiets frontorganisationer.

Partimedlemmar lyckades dessutom skaffa sig nyckelställningar inom propagandamaskineriet. En stor del av pressen kom snabbt under kommunistiskt inflytande. Radions utsändningar var inom några månader efter julirevolutionen till den grad präglade av partiets inflytande att lyssnarna tvingades höra ändlösa utläggningar om konsumtionsindustrins tillväxt i Bulgarien, om den sovjetiska stålindustrins uppbyggnad i Sibirien osv.

Samtidigt som kommunistpartiet växte i styrka misslyckades Baath med den ena kuppen efter den andra. Redan den 5 november, när Aref arresterades, kunde kommunisterna organisera triumfatoriska demonstrationer under glädjeparollen att *"Arabnationalismen dog den 5:e i denna månad"*. Kommunistpartiet kunde innan året var slut praktiskt taget jaga Baath bort från gatorna. Det kom delvis att ta sig mycket brutala uttryck och denna brutalitet tillhör kommunisternas svåraste misstag. Ett exempel är folkmilisens uppträdande.

När Kassem uppmanade folket till *"vaksamhet"* i samband med att Rashid Alis misslyckade kupp försök avslöjades tog milisen detta till intäkt för att helt rensa kaféer och privata hem från kända Baath-partister. Milisen upprättade egna fängelser där det enligt en uppgift kom att sitta 700 arabnationalister inom mindre än en månad. Till detta kom milisens allmänt brutala uppträdande vid olika *"rutinkontroller"* på gatorna — och att man mobiliserat kvinnor till milisen. Det var ett allvarligt misstag. Naturligtvis var avsikten att slå ett slag för kvinnans jämlikhet, men det kvinnliga deltagandet i milisens dagliga — och framför allt nattliga — arbete gav upphov till en mängd historier om sexuell promiskuitet, något som de arabiska kommunisterna borde ha kunnat förutse.

På våren 1959 behärrade kommunistpartiet utan konkurrens alla betydande propaganda-instrument, alla fackföreningar, alla massorganisationer, alla studenter och intellektuella och deras intresseorganisationer, en stor del av armén och praktiskt taget hela den väpnade folkmilisen. Milisen hade 10 000-tals medlemmar i hela landet. Kommunistpartiet hade alltså Irak serverat på ett fat. Mellan kommunisterna och det slutliga maktövertagandet stod bara — kunde det synas — en enda person, Abdel Karim Kassem.

Det såg alltså ut som om Irak var på väg mot ett kommunistiskt maktövertagande. Den västerländska pressen hade redan i slutet av 1958 börjat rapportera om att *"Iraq goes Red"* när de nationalistiska motgångarna spelades upp inför revolutionsdomstolen i Bagdad. Baathpartiet hade förlorat slaget om alla massorganisationer och kommunistpartiet hade i praktiken monopol på alla offentliga manifestationer, vilket fick partiet att framstå som närmast

”officiellt” — partiets taktik var ju att i varje avseende sluta upp kring Kassem för att undanröja hotet om arabiskt nationell förening med FAR.

Det var emellertid inte bara Baath-socialisterna som var antikommunister, lika lite som alla arabiska nationalisterna tillhörde Baath. En allians mellan renodlade högerkrafter, exempelvis jordägare som motsatte sig ”kommunistiska jordreformer” och mera konservativa arabnationalister bildade därmed nästa underjordiska oppositionsrörelse, tillsammans med missnöjda officerare. Kassem kunde tack vare sin säkerhetstjänst som vanligt följa de framväxande kupplanerna nästan i detalj.

De konspirerande officerarna fanns denna gång i norr, i oljestaden Kirkuk och i Mosul, där Abdel Salam Aref under sin talarturné väckt enorm entusiasm genom att utlova en union med Syrien. Mosul hade ju alltid haft sina huvudsakliga ekonomiska förbindelser (karavanerna) med de syriska städerna Damaskus och Aleppo. Att Mosul skulle hamna i samma land som Bagdad var ju egentligen bara ett av imperialismens många påhitt från San Remo år 1920. Handelsmännen och överklassen i Mosul var alltså arabnationalister i den meningen att de ville återgå till förhållandena från tiden före staten Iraks existens.

Från landsbygden mobiliserade den lilla oppositionella officersklicken stöd från några shejker i Shammar-stammen, som var särskilt hätska motståndare till planerna på en jordreform. En sådan jordreform skulle självklart komma att beskära deras lika väl som den övriga jordägande klassens tillgångar.

De ledande konspiratörerna bland officerarna hade knappast några vägande ideologiska motiv annat än uppfattningen att Irak borde förenas med den garanterat anti-kommunistiska FAR. Därtill är det både möjligt och troligt att några av officerarna i det som skulle bli en av Mellanösterns mest misslyckade militärkupper hade oförlösta personliga ambitioner.

På våren 1959 förberedde den av kommunistpartiet ledda fredsrörelsen ett massmöte i staden Mosul. Kassem gav tillstånd till arrangemanget, möjligen väl medveten om att ett jättelikt möte i kommunistisk regi gott skulle kunna utlösa det väntade revoltförsöket.

Så skedde också. När extratågen med mötesdeltagare började strömma in i Mosul dagarna före fredsmötet — det finns uppgifter om att över en kvarts miljon människor kom till Mosul för att delta⁵ — finslipade överste Shawwaf sina kupplaner. Om nu ”finslipa” inte är en väl smickrande beskrivning. För det första gjorde sig överste Shawwaf ovän med sin tänkte medhjälpare Tabaqchali, militärbefälhavare i Kirkuk. De kivades om vem som skulle bli ”ledare” för den nya revolutionen. För det andra organiserades stödet från Syrien alltför hastigt. Det schabblades både med vapentransporter och med den radiosändare som skulle proklamera upproret.

Shawwaf delade ut vapen till Shammarstammens män i staden och så började en serie provokationer mot kommunistiska mötesdeltagare på kvällen den 7 mars. Under natten ”arresterades” en mängd kända kommunister eller kommunist sympatisörer och nästa morgon proklamerades ”revolutionen” per radio (från Damaskus, eftersom den radiosändare man fått över från Damaskus till Mosul krånglade). Shawwaf lät namnge Tabaqchali i Kirkuk som en av sina medhjälpare, men denne, som alltså inte ville acceptera Shawwaf som ”ledare”, valde nu att sitta med armarna i kors, ja till och med att försäkra Kassem om sin lojalitet när han telefonledes förhörde sig om läget.

I radiosändningarna meddelades nu från det ”befriade Mosul” (Damaskus) att Kassera var en ”galen tyrann” som byggde sin makt på stödet från ”en anarkistisk grupp med extrem politisk

⁵ Uriel Dann, Iraq Qassem, s. 169.

ideologi fast utan något folkligt stöd” och att Kassem måste störtas därför att han inlett ett ”våldsamt krig mot den arabiska nationen”.

Av de soldater som Shawwaf nu kommenderade ut för att delta i kommunistjakten på Mosuls gator vägrade de flesta att lyda order. Dels därför att kommunistpartiet hade hunnit organisera en hel del studieceller inom armen, dels därför att upproret för menige man föreföll som en angelägenhet för högre officerare och överklassen. Upproret var alltså dömt på förhand.

I Bagdad försökte Baath-partiets ledare Faud Rikabi ändå organisera en sympatidemonstration. Det förefaller som om det inte gick att få ihop mer än 150 demonstranter.⁶ I vart fall var demonstrationen helt misslyckad och demonstranterna kom aldrig in i Bagdads centrum. Man kan om man så vill beteckna detta som Baath-partiets lågvattenmärke i Iraks moderna historia.

Den 8-9 mars hade överste Shawwaf kontroll över Mosul. Men på upprorets andra dag sårades han när ett av de jaktplan som Kassem sänt upp besköt militärhögkvarteret i staden. Shawwaf togs till sjukhus och där mördades han av en kurdisk läkare och därmed skulle hela den tragikomiska Mosul-episoden ha kunnat vara avslutad.

I stället kom den kommunistiska hämnden. På uppmaning av Mulla Mustafa Barzani strömmade kurder in i staden för att göra upp räkningen med upprorsmännen (kurderna var nära lierade med kommunistpartiet, mest därför att de likaväl som kommunisterna hade sina randiga skäl att betrakta allt tal om förening med en ”arabisk nation” med misstänksamhet). Kommunisterna och deras sympatisörer lyckades på olika sätt komma över mängder av vapen.

Under de följande fyra dagarna slaktades en stor del av Mosuls överklass. Mängder av sympatisörer eller påstådda sympatisörer till revolten ställdes inför en improviserad ”revolutionsdomstol” och dömdes till döden. Ett betydande antal sådana ”domar” verkställdes också.

Vad som egentligen hände strax före och efter Shawwaf-revoltens sammanbrott är naturligtvis inte en historiskt okontroversiell fråga. I kommunistpartiets historieskrivning visade kommunisterna en övermänsklig återhållsamhet under det att de nationalistiska kuppmaakarna och deras sympatisörer mördat och slaktat hänsynslöst och hämningslöst. Det finns, självfallet, en annan och rakt motsatt version.

Siffrorna på det sammanlagda antalet dödsoffer varierar mellan 100 och 5 000 — det är för en gångs skull möjligt att sanningen ligger någonstans mitt emellan. Beirutidningen Al Hayat uppgav siffran 2 426 den 14 mars 1959.

Det mest sannolika är att ett mycket större antal människor dödades efter det att kommunisterna och deras sympatisörer fått kontroll över staden än dessförinnan, då revoltmännen höll Mosul. Under alla förhållanden är det fullt klart att kommunisterna gav sig in på ett hänsynslöst och nyckfullt dödande till höger och vänster och att kommunisterna i den allmänna irakiska uppfattningen här lade grundstenen till ett rykte för hänsynslös blodtörstighet. Det är både dessa faktiska överloppsgärningar och de många överdrivna beskrivningar av kommunistisk blodtörstighet som senare åstadkommit som utgör en av flera viktiga förklaringar till att Irak aldrig fick en kommunistisk regim.

Men vid denna tidpunkt, mars 1959, var emellertid nederlaget inte kommunisternas utan arabnationalisternas i såväl Baath-partiet som i andra grupperingar. Man kan rentav påstå att

⁶ Uriel Dann a. a. s. 177.

arabnationalisternas inflytande i irakisk politik från och med mars 1959 praktiskt taget utplånades för fyra år framåt.⁷

Det var i denna i och för sig lättbegripliga stämning av desperation som ledningen för Baathpartiet beslöt att som en sista utväg lönmörda Kassem. Detta var, menade man, enda vägen att förhindra att Irak blev kommunistiskt.

Partiet började planera mordet i samband med den misslyckade Mosulkuppen. Avrättningarna av de officerare som befunnits skyldiga till delaktighet i Mosul-upproret verkställdes den 20 september⁸ och detta tycks ha undanröjt alla eventuellt återstående tvivel om det nödvändiga i att mörda Kassem.

Mordförsöket ägde rum den 7 oktober. Attentatsmännen var unga, djärva och oerfarna och misslyckades. När Kassems bil utsattes för korseld på en av Bagdads huvudgator hamnade attentatsmännen på ömse sidor gatan i sina kamraters eldgivning. Kassem sårades, men det gjorde också två av attentatsmännen (däribland Iraks nuvarande ledare vicepresident Saddam Hussein). En av attentatsmännen träffades i huvudet av korselden och lämnades död kvar på platsen när de andra tog till flykten.

De första arresteringarna ägde rum den 23 oktober och rättegångarna inleddes i slutet av december. Dödsdomarna — som aldrig kom att verkställas — avkunnades i början på det följande året, 1960.

Kassem fick vistas någon månad på sjukhus. Men Baath hade inte något organiserat stöd inom officerskåren som kunde följa upp mordförsöket, dvs. ta makten när Kassem låg på operationsbordet. Baath-partiets inflytande hade helt enkelt reducerats till nästan ingenting.

Av detta tog man visserligen lärdom; partiet återkommer inte på den politiska scenen i Irak förrän den 8 februari 1963. Den gången slapp Kassem inte undan — och Baath kunde ta makten i vad som i officiell irakisk historieskrivning kallas Revolutionen av den 14 Ramadan (dvs. 8 februari 1963).

Det finns alltså flera skäl till att Baath förlorade tvekampen med kommunistpartiet under Kassems period vid makten. Kommunisterna hade bättre teoretiska kunskaper och bättre beprövade metoder — de organiserade massrörelser, de organiserade bönder och arbetare i fackliga organisationer. Dessutom kunde kommunisterna mycket lättare kanalisera massornas revolutionära entusiasm eftersom de var för Kassem och för revolutionen. Vid revolutionens första årsdag den 14 juli 1959 uppträdde kommunistpartiet som om det var deras egen revolution de firade, som om det var frågan om en parad på Röda torget.

Baathpartiet befann sig i en betydligt mera komplicerad situation. Å ena sidan fanns det naturligtvis en utbredd entusiasm i Irak, som i andra arabstater, för Abdel Nasser och för arabisk enighet i betydelsen förening med FAR. Men att slå mynt av den entusiasmen för att föra fram parollen ”Omedelbar enhet” utan att alltför demonstrativt gå emot Kassem — och kommunisternas stöd till Kassem — visade sig omöjligt. Därtill kom de misslyckade kuppörsöken, där särskilt Mosul-revolten inte utan fog kunde framställas som högerinriktad, reaktionär och kontrarevolutionär — och förknippad med Baath.

Till saken hör också att unionen mellan Syrien och Egypten blev relativt kortlivad och misslyckad. Det hade betydelse, eftersom radiopropagandan mellan Irak och Egypten ganska snabbt kommit att utveckla sig till den hätskaste i Mellanösterns historia. Nasser betraktade

⁷ UD s. 179 Baath-sympatiserande tidningar i Bagdad brändes ner av kommunistympatisörer.

⁸ De fyra första avrättningarna för denna sak genomfördes redan den 30 mars vid Umm Tabul utanför Bagdad. De var de första avrättningar som över huvud taget verkställdes under Kassem.

Kassem som en svikare och splittrare⁹ av den arabiska saken. Kassem betraktade Nasser som en maktgalen intrigör som ville arabisk enighet bara för att stärka sin egen position. Det faktum att FAR:s ambassad i Bagdad utan spår av tvekan kunde bindas till kuppförsoket under Rashid Ali och att FAR uppenbarligen var direkt inblandad i Mosulrevolten bidrog naturligtvis till att trappa upp motsättningarna till en nivå där FAR och Irak närmast kunde betrakta varandra som fiender.

Därmed kunde det tyckas som om det irakiska Baath-partiet helt spelat ut sin roll. Det var också vad Kassem räknade med nu när han tog sig an uppgiften att neutralisera kommunisterna.

Det kommunistiska misslyckandet

Våren 1959 såg det ut som om kommunistpartiet surfade fram över hela Irak på en oemotståndlig våg av folkets massor. Alla nationalisterna hade sopats bort från politiken efter den misslyckade kuppen i Mosul. Det kommunistiska partiorganet Al Ittihad as Shaab (Folkets Enhet) steg till en upplaga av 35 000 exemplar, vilket med tanke på den 90-procentiga analfabetismen i landet och traditionen att läsa tidningen kollektivt på kafé, innebar att i stort sett alla läskunniga irakier läste den kommunistiska tidningen. En del av de tidningar som fört en anti-kommunistisk linje stormades och fick pressarna sönderslagna.

Den 23 mars ratificerade den irakiska regeringen, dvs. Kassem, det första stora avtalet om ekonomiskt samarbete med Sovjetunionen. Irak skulle få låna 550 miljoner rubel i form av sovjetiska varor och sovjetisk teknik, räntan var 2,5 procent och lånet löpte på 12 år. Nikita Sergejevitj Chrusjtjov höll hyllningstal till Irak och betonade särskilt landets anti-imperialistiska politik (dvs. närmandet till Sovjetunionen) som ett lysande exempel på hur nationella regimer i tredje världen kunde föra en progressiv politik utan att vara socialister.

Den 24 mars, alltså dagen därpå, förklarade Kassem i ett radiotal att Irak, äntligen, hade lämnat Bagdadpakten. Det innebar bland annat att de brittiska flygvapenstyrkor, 400 man, som fortfarande fanns stationerade i landet måste dras bort. Den 31 maj hade den siste brittiske soldaten lämnat Irak och därmed markerades slutet på Storbritanniens 45 år långa militära närvaro.

Den 14-17 april hade irakiska fredsrörelsen kongress i Bagdad med över tusen närvarande delegater från hela landet. Kongressen hade karaktär av jättelik segerfest (efter det nationalistiska nederlaget i Mosul). Kongressen avslutades med en demonstration som uppskattningsvis samlade en miljon deltagare¹⁰ (och anger ändå storleksordningen att det är fråga om en politisk styrkedemonstration av ditintills eller därefter aldrig skådat slag i Iraks moderna historia). Fredsrörelsens första krav hade naturligtvis varit att Irak skulle lämna Bagdadpakten. Följaktligen hade Kassems beslut några veckor tidigare att Irak verkligen skulle ut ur Bagdadpakten givetvis uppfattats som en viktig seger för Fredsrörelsen och kommunisterna.

Den 28 maj demonstrerade kommunisterna på Bagdads gator med kravet att Kassem skulle överlämna regeringsmakten. Denna demonstration, som kom att markera kulmen på det kommunistiska inflytandet under Kassem, gick fram under parollen: *”Kommunistpartiet till makten — ett riktigt krav.”*¹¹

⁹ ”kassem” kan betyda just ”splittrare” på arabiska; följaktligen kom den av Nasser dirigerade radiopropagandan ständigt att tala om Iraks ”kassem”. Den irakiska radions stående — och självfallet helt misslyckade — beteckning på Nasser var ”imperialisten”.

¹⁰ UD a. a. s. 196.

¹¹ Khadduri s. 124.

Det är antagligen första och enda gången i historien som ett kommunistparti sökt *demonstrera* till sig makten. I efterhand förklarar ledande irakiska kommunister saken för oss på det viset att rörelsen hade alltför många medlemmar och sympatisörer som var otillräckligt politiskt medvetna. Det var sådana krafter av sympatisörer som förde fram det olyckliga kravet vid demonstrationen i maj 1959.

Den förklaringen är nog i stort sett riktig. Men det avgörande var ju nu att kommunistpartiet stod och stampade vid en punkt där det gällde att gå vidare och ta makten från Kassem och hans militärbyråkrater. Om Lenin och bolsjevikerna tvekat inför regimen Kerenskij som de irakiska kommunisterna nu tvekade inför Kassem hade hela världshistorien fått ett annat förlopp.

Men det var inte så att de irakiska kommunisterna, dvs. ledningen för det irakiska partiet, var ”fega” eller inte rätt förstod vilken faktisk chans de hade att driva den irakiska revolutionen vidare mot socialismen. Det som höll de irakiska kommunisterna tillbaka var instruktioner från Moskva. Det är det irakiska kommunistpartiets ideologiska bundenhet vid Moskva som är själva grunden till alla förklaringar varför partiet inte tog makten 1959 eller varför partiet nu 1976 har reducerats till en betydelselös grupp av officiellt understödd opposition.

Det sovjetiska kommunistpartiets 20:e kongress 1956 hade slagit fast att vissa regimer i tredje världen skulle betraktas som ”nationellt progressiva” och därmed som allierade med de socialistiska staterna. De sovjetiska teoretikerna utvecklade avsevärda ansträngningar för att beskriva den ”nationella bourgeoisie” som i vissa fall kunde ta makten i ett land i tredje världen som därmed kunde bli allierat med socialismen (dvs. Sovjetunionen).

Följaktligen hade de irakiska kommunisterna, som varken vid denna tid eller senare någonsin haft någon form av ideologisk självständighet i förhållande till Moskva, utvecklat avsevärda ansträngningar för att beskriva Kassem och den av Kassem utsedda regeringen som ett ”mellanskikt inom den nationella bourgeoisien”. Den teoretiska modell som nu kom att bilda arbetsplan för kommunistpartiet gick ut på att en sådan regim efter en viss tid, på något sätt, skulle låta upplösa sig själv:

Den regim som etablerades i och med julirevolutionen är en revolutionär, nationell och borgerlig regim där olika skikt inom borgarklassen finns representerade: små-, mellan- och överskiktet inom bourgeoisien. Alltså representerar regimen inte alla nationella krafter – vilket ger upphov till en motsättning inom de nationella krafterna – Det är möjligt att undanröja denna form av anakronism genom att mobilisera massorna och därmed eliminera regimen.

(Beslutsprotokoll från centralkommitténs möte i september 1958)

Så bedömde alltså kommunistpartiet läget. Den springande punkten var att man i verkligheten inte kunde bestämma sig för vad som borde göras efter att man mobiliserat massorna. För den saken lyckades partiet onekligen genomföra. Vad som nu virrade till situationen var de från Moskva utskickade trumpetstötarna om nationella borgerliga regimer och fredlig samexistens. Frågan om den socialistiska revolutionens genomförande blev därigenom helt satt i skymundan och i fallet Irak blev ju situationen på ett sätt närmast komisk — för vad teoretikerna i Moskva naturligtvis omöjligt kan ha räknat med var att sådana ”nationellt borgerliga” regimer som skulle understödjas från Moskva kunde komma att vila på ett enda — *kommunistiskt* — parti.

Detta är alltså bakgrunden till kommunistpartiets ideologiska misslyckande.

Efter demonstrationen den 28-29 maj där kommunistpartiets sympatisörer fört fram kravet att Kassem skulle överlämna makten till partiet inleds nästa fas i Kassems maktkamp och här

startar krisen. Kassem svarade nej på kravet från demonstrationen. Kommunistpartiet måste då välja mellan att överta makten med våld eller att backa och begå självkritik:

I det politiska läge som följde efter revolutionen, då den revolutionära regeringen hade slagit in på en antiimperialistisk och antifeodal politik, under det att den var och fortfarande är att betrakta som en provisorisk regering vars medlemmar utses av revolutionens ledare — var kravet på deltagande i regeringen, eftersom det var isolerat från regimens ledarskap, felaktigt och isolationistiskt eftersom det inte byggde på revolutionens verkliga läge och relationerna till de nationella krafterna, och således var det dömt att skada enheten mellan dessa krafter och den solidaritet som är nödvändig för att försvara republiken.

(Uttalande av partiets centralkommitté i augusti 1959, s. 4)

Att det kommunistiska kravet på att få överta regeringsmakten från Kassem var ”isolerat från regimens ledarskap”, dvs. från Kassem, var ju sannerligen inte att säga för mycket. Men vilka ”relationer till de nationella krafterna” som avsågs är mindre lätt att förstå — annat än som ytterligare en beskrivning av Kassem och hans närmaste officerare (i marxistisk terminologi har ordet ”nationell” en helt annan innebörd än det arabiska ”qawmiiniya”, arabiskt nationell). Krumbukterna i dessa formuleringar kan ju ändå inte dölja att det är fråga om ett återtåg i teoretisk ordning.

Men denna Moskvadirigerade tvehågsenhet är bara en del, låt vara den politiskt viktigaste delen till förklaringen av det kommunistiska misslyckandet, ett misslyckande som blev så gruvligt att partiet aldrig i detta århundrade skulle återkomma till ett läge där man ens skulle kunna demonstrera för att få makten.

Den andra och psykologiskt viktigaste delen av förklaringen är den bristande disciplinen bland partiets sympatisörer: ”den kommunistiska blodtörstigheten.”

Dessa båda orsakssammanhang, den revisionistiska Moskvabundenheten och den bristande revolutionära disciplinen bland partiets sympatisörer, manifesterar sig med fruktansvärd kraft på en och samma dag. Det är alltså möjligt att på klockslaget när peka på den tidpunkt då kommunistpartiet passerar kulmen av sitt inflytande i Irak och därefter stört dyker ner utefter ett brant sluttande plan: den 14 juli 1959.

Det var revolutionens årsdag. Det var dagen då kommunistpartiet uppträdde som om det var ett parti i regeringsställning som firade 1 maj på sitt röda torg. Det var dagen då det irakiska kommunistpartiet behärskade gatorna i varenda irakisk stad. Det var en jättelik segerfest som slutade i ett blodbad och ett reformlöfte från Kassem som kommunistpartiet inte kunde motstå.

Massakern i Kirkuk var inte på något sätt centralt beslutad av kommunistpartiet. Det vill säga, det är inte troligt att man fattade något beslut att mörda ett visst antal icke-kommunister och släpa kropparna fram och tillbaka i ”segertåg” på gatorna. Något sådant skulle alltför mycket strida mot kommunistisk teori och tradition. Däremot är det inte bara troligt, utan högst sannolikt, att partiet centralt eller i vart fall på ansvarig nivå beslutade att förstärka sin kader i Kirkuk till den 14 juli för att skrämman undan väntade motdemonstranter från gatorna.

Kirkuk var nämligen det kanske starkaste återstående fästet för icke-kommunister i Irak. En stor del av befolkningen i Kirkuk var (och är fortfarande) turkmenisk¹² och dessa turkmener stod i någon sorts traditionell motsättning till de kurdiska oljearbetare som, rekryterade från den kurdiska landsbygden runt omkring Kirkuk, bodde i stadens utkanter. Kurderna var kommunister eller sympatisörer till kommunistpartiet. Kurderna avskydde turkmenerna som

¹² Den turkmeniska befolkningsgruppen i Irak invandrade på 1200-talet.

var förmän eller affärsinnehavare och de starkaste anti-kommunisterna i området. Så ser en förenklad beskrivning av de turkmenisk-kurdiska motsättningarna ut.

Inför 14 juli 1959 ”förstärktes” den lokala kommunistkadern i Kirkuk med stora grupper kurdiska sympatisörer. Det var uppenbarligen meningen att man skulle ge motståndarna en ”läxa”. Det var knappast klart vad man egentligen menade med det.

Men det som utspelade sig kom att bli ett flera dagar långt blodbad. Det är visserligen säkert att antalet dödsoffer underskred massakern i Mosul fyra månader tidigare. Men dels tog sig mördandet i Kirkuk vissa utstuderade former, dels beslutade Kassem denna gång att vända blodtörstigheten mot kommunisterna för att slå in en kil i deras massiva folkliga stöd. Dessutom var ju de objektiva förhållandena helt skilda i Mosul och Kirkuk — i Mosul hade det ju ändå rört sig om ett högerinriktat försök till militärt uppror. I Kirkuk var det bara fredliga demonstrationer som urartat till fasansfulla blodsorgier.

Den följande tiden höll Kassem flera tal där han fördömde ”anarkisternas” framfart. Vid en presskonferens visade han fotografier på stympade lik och beskrev ”anarkisterna som värre än mongolerna, ja till och med värre än israelerna”,¹³ vilket givetvis är en anklagelse som inte kan överträffas. De ”anarkister” som hade inspirerat dessa handlingar var, menade Kassem, ”förrädare värre än fascister” och i fortsättningen skulle den irakiska armén skoningslöst krossa varje rörelse som försökte sig på något liknande.

Nästa dag, den 3 augusti, publicerade det kommunistiska partiorganet Al Ittihad as Shaab någonting som man beskrev som ”ett utdrag” ur ett protokoll från centralkommitténs möte ”i mitten av juli”. Här uttrycktes ”kraftig självkritik i flera frågor” och här fördömdes vissa nyligen inträffade fall av ”mord, likskändningar, tortyr och plundring”, som stod i motsättning till alla kommunistiska principer.

Mot slutet av augusti publicerade tidningen det påstådda originaldokumentet från ”mitten av juli”. Det är troligt att dokumentet tillkommit senare än ”mitten av juli” (dvs. omedelbart efter händelserna i Kirkuk), men att den första vågen av framvällande anti-kommunistisk kritik gjorde det nödvändigt att fördatera självkritiken för att man inte skulle verka för opportunistisk. Samtidigt förklarade sig partiet alltmer underdånigt stödja regimen. Och man började ligga lågt.

Men det var försent. Den våg av anti-kommunism som Kassem börjat piska upp mattades inte. Undan för undan försämrades situationen och vid slutet av det följande året, 1960, kunde kommunisterna inte längre gå säkra på gatorna. De mördades av privata anti-kommunistiska terrororganisationer eller fördes inför de två särskilda militärdomstolar som började arbeta vid denna tid. Det hopplösa läge som partiet nu befann sig i berodde alltså dels på den ideologiska tvehågsenheten — Moskvas uppfattning att partiet inte skulle genomföra den socialistiska revolutionen utan nöja sig med att stödja Kassem — och dels på draksådden i våld.

Det kan finnas skäl att dröja lite vid denna ”blodtörstighet” som vid den period vi just nu beskrivit naturligtvis kallades ”kommunistisk” och av motståndarna beskrevs som typisk för kommunistisk ideologi. Man kan genast invända att de repressalier som kommunisterna utsattes för under de två sista åren av Kassem's maktinnehav på intet sätt var mindre grymma än det första revolutionsårets kommunistiska excesser. Och när Baath-partiet sen tog makten i februari 1963 kom den allra första tiden att likna inbördeskrig därför att Baath jagade kommunister gata upp och gata ned (för övrigt kunde många kommunister vid den tidpunkten avrättas betydligt bekvämare — i de fängelseceller där Kassem-regimen placerat dem).

¹³ Uriel Dann a. a. s. 225.

Det finns två gängse teorier för att förklara de många dödsoffren under denna första revolutionära period i Iraks historia. Dels, naturligtvis, den traditionellt anti-kommunistiska förklaringen som än i dag dominerar amerikanska nyhetsmedia vid exempelvis skildringen av flyktingströmmar i Sydostasien: kommunister är alltid grymma och avrättar alltid sina motståndare när de väl fått makten.

Dels den andra förklaringen, till vilken till och med respektabelt folk som den franska tidningen *Le Figaros* Mellanösternexpert Thierry Desjardin anslutit sig: grymhet är någonting ”typiskt för Irak”.

Om vi nu först diskuterar den anti-kommunistiska varianten. Partiet i Irak var och är fortfarande strikt traditionellt. Det finns ingen principiell skillnad mellan exempelvis det ungerska och det irakiska kommunistpartiet och med den utgångspunkten blir våldsaktioner av Kirkuk-typ någonting helt förkastligt som står helt och fullt i motsättning till partiets principer.

Det kommunistiska partibygget präglas genom historien, i de mest skiftande politiska och geografiska lägen, av disciplin och metodiskt uppbygge. Det är i regel svårt, och resultatet av långt politiskt arbete, att bli partimedlem. Kadern byggs upp långsamt och rekryteras ur en krets av närstående sympatisörer som under lång tid och under arbete i praktiken får visa att de kan ges förtroendet av partimedlemskap.

Denna standardmodell, ibland beskriven som elitistisk, är i grunden motiverad av det ansvar att inte skämma ut saken som vilar på varje partimedlem. Partimedlemmar måste alltid kunna ses — av folkets massor likaväl som av kretsen av närstående sympatisörer — som goda föredömen.

Partiet skall vinna massorna för sin sak. Dvs. kring kretsen av partimedlemmar skall sympatisörer och andra progressiva till slut bilda en så stor politisk kraft att man, eventuellt i allians med andra ”nationellt progressiva krafter” övertar makten, dvs. genomför revolutionens första avgörande steg.

Denna ortodoxa modell för ett kommunistiskt maktövertagande, för den viktigaste fasen i den socialistiska revolutionen, hade sin teoretiska giltighet i lika hög grad för det kommunistiska partiet i Irak år 1959 som för det svenska kommunistpartiet år 1976.

Den springande punkten — när det alltså nu gäller att diskutera frågan om ”grymhet” — är att partiet eller partiets sympatiserande kader inte får ”fjärma sig från massorna”.

Men det gör man onekligen genom ett hejdlöst mördande i stad efter stad och genom att släpa lik kors och tvärs genom gatorna och genom att plundra och slå sönder motståndarnas tidningsofficer och bygga privata fängelser för ”nationellt progressiva”. Det irakiska kommunistpartiet av år 1959 gjorde sig med andra ord skyldigt till sådana dramatiska avvikelser från grundläggande kommunistisk teori och praktik att det helt enkelt inte går att förklara som några tillfälliga förvillelser. Det är fråga om alldeles för stora och unika avvikelser.

Det tycks emellertid inte finnas något enda belagt fall då någon ledande person ur partiets centralkommitté deltagit i våldshandlingar av detta slag. Det verkar rimligt.

För om nu det irakiska kommunistpartiet vid tidpunkten för Kassems maktövertagande i juli 1958 bestod av, högt räknat, 3 000 partimedlemmar och närstående sympatisörer, så blir det i historiens perspektiv minst sagt egendomligt att detta parti redan i april år 1959 skulle bestå av en miljon medlemmar och sympatisörer. Inget kommunistparti kan rimligtvis växa med sådan fart just därför att kraven på teoretiska kunskaper och nyttig politisk praktik är så höga för partimedlemskap, eller till och med för status som närstående sympatisör.

Det irakiska kommunistpartiet lyckades kanalisera massornas entusiasm för revolutionen, partiet satte gång på gång stora stenar i rullning utan att därefter kunna kontrollera förloppet och till detta måste man ju lägga att partiet under en period fick en skenbar ensamrätt till revolutionen som inte bara berodde på den egna organisatoriska överlägsenheten utan också på arabnationalisternas misslyckanden och Kassem's skickliga maktspel.

Det var alltså inte kommunistpartiets kärna av medlemmar, partiets innersta organisation, som ansvarade för några excesser i grymhet. Det är inte en slutsats som vi kommit fram till enbart på teoretisk grund. Det rör sig om ett rent faktiskt förhållande som går att intervjua fram bland ledande politiker i dagens Bagdad.

Men om det nu var vanligt folk i största allmänhet som gjorde sig skyldiga till grymheterna 1959, och om baathisterna fortsatte i samma spår vid maktövertagandet 1963 — då hamnar man alltså i den förklaringen att fysisk grymhet skulle vara en specifikt irakisk företeelse?

Förklaringen måste rimligtvis finnas någon annanstans. Annars gör man ju samma bedömningar som exempelvis de anti-arabiska israeliska experterna och deras svenska avläggare. Men vad är då förklaringen till allt politiskt våld i Irak från och med 1958?

Det är just när man på europeiskt vis ställer frågan på det viset — ”från och med 1958” — som den blir omöjlig att besvara rationellt och därför bara besvaras med rasistiska funderingar om irakisk nationalkaraktär och annat. Det politiska våldet hade ju varit en daglig företeelse för folket i Irak ända sedan slutet av 1800-talet när den turkiska överhögheten började feodalisera landsbygden samtidigt som den arabiska nationalismen började ta form som ideologi och befrielseörelse. För turkarna räckte det med, enligt Lawrence av Arabien, att hänga ”några hundra” araber om året för att hålla nationalismen på mattan i Irak.

För britterna blev det, efter första världskriget, betydligt svårare. Det krävdes tiotusentals irakiska människoliv för att upprätthålla den demokratiska lagen och ordningen.

Under den av britterna styrda irakiska självständigheten fortsatte feodaliseringen, dvs. förslavandet av en majoritet av landsbygdens befolkning under en ny jordägarklass: shejkerna som fick överta äganderätten till jord i kraft av sin ledande ställning inom olika stammar, de korrupta politikerna, de korrupta affärsmännen, de korrupta högre officerarna och hela den övriga brittisk-konstruerade oligarkin.

Fattigdomen förvärrades. Runt städerna växte slumområdena upp ett efter ett. Men överklassens inkomster ökade också genom denna strukturrationalisering och det var allt detta som utgjorde de objektiva förutsättningarna för den revolution som Kassem och hans fria officerare skulle expediera.

Men massorna var inte organiserade i en revolutionär rörelse eller parti, massorna satt i stinkande gyttjepölar i slummen utanför städerna och fick höra ryktesvägen att revolutionen var genomförd. Det var då de strömmade in i Bagdad. Och några tiotals överhetspersoner slets i stycken.

Revolutionen i Irak organiserades alltså inte från grunden, den förlöstes i ett enda ögonblick med kejsarsnitt. Och i detta ögonblick strömmade massornas sedan decennier undertryckta känslor upp till de i ett enda slag legaliserade gatumanifestationerna.

Därför utlöste den irakiska revolutionen ett visst våld som ändå inte kan jämföras med det barbari som de brittiska ockupanterna decennium efter decennium ägnat sig åt i Irak — utan att någon enda europé kommit på tanken att våld skulle vara någonting typiskt för britter; en egenskap som måste förklaras med hjälp av en analys av de speciellt brittiska ”rasegenskaper” som i sin tur beror på alltför mycket tedrickande eller en tradition av alltför insnörpt sexualliv?

Våldet i Iraks moderna politiska historia är alltså i första hand ett europeiskt våld. Våldet är ingenting som ligger särskilt i irakisk eller arabisk ”natur” och egentligen är det alldeles oerhört att den typen av resonemang fortfarande är vanlig i Europa. I Europa av alla världsdelar!

Ett sista exempel. Uppskattningsvis har cirka 4 000 människor dödats i Iraks revolutionära historia, från 1958 till 1976. Det är förmodligen lika många människor som under ett enda år dödades i Frankrike — efter de allierades seger. Då mördades samarbetsmännen och samarbetskvinnorna i Frankrike och allt som oftast skändades deras lik. Men det är sådant som tillhör pinsamheterna i europeisk historia, sådant man talar tyst om och föralldel, inte skulle någon komma på tanken att tala om den nedärva franska grottmänniskoinstinkten och grymheten och det franska barbariet och bristen på kultur?

Den europeiska föreställningen om Irak som ett alldeles särskilt våldsamt land är varken mer eller mindre än en blandning av politisk propaganda och rasistiska fantasier.

Men det irakiska kommunistpartiet misslyckades i sin uppgift att kontrollera det politiska våldet. Och det var den ena orsaken till partiets kommande nederlag.

Den andra och viktigaste orsaken till partiets nederlag var, som vi redan påpekat, dess revisionism, dvs. Moskvabundenhet. Också på detta teoretiskt politiska plan kan partiets nederlag tidsbestämmas till den 14 juli 1959, samma dag som massakern i Kirkuk.

Partiet gick i en fälla. Och fällan gillrades av Kassem när han höll tal och gjorde utfästelser, nämligen så här:

Bröder,

Den övergångsperiod vi befinner oss i kommer snart att vara slut. Redan före armédagen den 6 januari kommer vi att kunna fira att politiska partier blivit tillåtna (applåder och hurrarop). Och därefter kommer vi, kära bröder, att med övertygelse, tålmod och förstånd genomföra de nödvändiga förberedelserna för att upprätta en permanent konstitution (applåder).

Konstitutionen kommer inte att antas med mindre än att folket gett sin syn på saken i en folkomröstning (applåder och hurrarop — någon i publiken harangerar Kassem som ”den förste presidenten i Republiken Irak”) — — — Men ni kan vara förvissade, mina bröder, att jag är en person som är likgiltig inför makt, likgiltig för allt utom att få dö för detta folks skull (applåder). (Citatet är från Bagdadradions officiella utskrift. De angivna applåderna etc. ingår i utskriften).

Kassem talade vidare om inrättande av en nationalförsamling och om möjligheten att det skulle kunna bli andra än han själv som ledde landet i framtiden. Det bör emellertid påpekas att han faktiskt inte sa att själva ”övergångsperioden” skulle avslutas redan den 6 januari påföljande år, även om man kan ha fått det intrycket när man hörde hans tal. Det verkade alltså som om Kassem sagt att det inom en mycket snar framtid skulle bli allmänna val i Irak. Vilket han alltså inte hade sagt. Och löftet att göra politiska partier formellt lagliga bör inte ha betytt så mycket i praktiken, åtminstone inte för kommunisterna som redan de facto existerat länge som Iraks största politiska parti.

Men för de vacklande teoretikerna i det Moskvabundna kommunistpartiet blev det köttben som Kassem nu viftat med alldeles för frestande. För om makten skulle fördelas efter val och enligt den parlamentariska demokratins principer och om detta, som det alltså föreföll, skulle ske inom en relativt snar framtid, så var det inte för någon människa i Irak någon som helst tvekan om att kommunisterna skulle vinna en jordskredsseger. Om det inte hade gått att komma till makten genom demonstrationer så skulle det gå genom val. Den bedömningen

gjorde också omvärlden.¹⁴ I den demokratiska västvärlden reagerade man negativt på Kassems löfte om att genomföra en parlamentarisk reform eftersom det skulle leda till val där kommunisterna segrade.

Kommunisterna började alltså förbereda sig på valseger. Under tiden tog sig de två särskilda militärdomstolarna an uppgiften att döma kommunister i intensifierad takt, på löpande band och för alla tänkbara och otänkbara brott, mord likaväl som ”uppvigling av bönder”, misshandel likaväl som ”blasfemi”.

Men kommunisterna bråkade inte mycket om saken. De låg lågt och väntade på demokratiska val.

Kassemregimen inledde nu upprullningen av det kommunistiska inflytandet i de stora frontorganisationerna. Bonderörelsen avpolitiserades inom loppet av ett halvår med hjälp av byråkratiska knep. Metoden var enkel. Regimen beslöt att de lokala bondeorganisationerna måste ha ”licens” för att vara lagliga. Därefter uppmuntrades medlemmar ur det lilla liberala partiet NDP att starta bondeorganisationer och söka licens. På det viset kunde myndigheterna bekvämt bevilja licens för alla lokala organisationer som ansökte under liberalt ledarskap och vägra licens för alla kommunistiska lokalgrupper. Därefter valde de nya lokala organisationerna nya regionala ledarskap osv.

Det tog mindre än ett halvår att desarmera bonderörelsen (som därefter inte skulle återuppstå förrän under Baath-regimen på 70-talet). Men kommunisterna låg lågt och väntade på demokratiska val.

På liknande sätt röktes kommunisterna ut ur den fackliga rörelsen och från kvinnorörelsen. Till de få undantagen hörde studentrörelsen, där Kassems byråkrater inte fann någon effektiv metod att angripa valförfarandet. I de val som hölls över alla läroinstitutioner i hela landet den 26 november 1959 deltog 63 000 studenter. Kommunisterna fick 75 % av rösterna, Baath 22,5 % och det liberala NDP 2,5 %.¹⁵ Kommunisterna behöll ledningen över studentrörelsen ända fram till Baath-partiets maktövertagande 1963. Men dessförinnan hade baathisterna brutit sig ur den kommunistledda studentrörelsen och startat en egen organisation, en anti-kommunistisk studentrörelse som i officiell historieskrivning år 1976 påstås ha spelat en viktig roll för maktövertagandet 1963.

Alldeles i början på januari 1960 presenterade Kassem den nya lagen om politiska partier. De begränsningar för tillåtna politiska partiers verksamhet som ingick i lagförslaget verkade på papperet inte särskilt märkvärdiga. Där fanns bestämmelser om förbud mot tagande av utländskt understöd, förbud mot att med våld söka störta den revolutionära regimen eller att försöka splittra den irakiska nationen. Partierna skulle godkännas av inrikesministeriet efter ett ansökningsförfarande. Partiets ansökningshandlingar skulle innehålla partinamn, program, styrelse och stadgar.

På den första ansökningsdagen, den 9 januari, inkom tre ansökningar som var fullkomligt väntade: Irakiska kommunistpartiet, IKP, Demokratiska partiet i Irakiska Kurdistan och det liberala partiet NDP. Därmed kunde den juridiska fars börja som skulle utgöra näst sista akten för kommunistpartiet på den politiska scenen.

Inrikesministeriet lät först meddela att IKP icke hade maskinskrivit sin ansökan på vederbörligt sätt, varför vederbörande ansökan återsändes till avsändaren. Kommunistpartiet lät då självfallet skriva ut sin ansökan på maskin och sände in den på nytt. Men när den i vederbörlig ordning maskinskrivna ansökan inkom visade det sig att det redan förelåg en

¹⁴ *The Economist* enl. UD sid. 222 exempelvis.

¹⁵ Siffrorna från *Iraqi Times* 29 nov 1959.

ansökan (maskinskriven) om att bilda ett ”IKP” och det hade, som det snart skulle visa sig, stor betydelse.

Bakom denna andra ansökan låg en man vid namn Dahud Sayigh, en Bagdadadvokat med brokigt förflutet inom den kommunistiska rörelsen i Irak. Dahud Sayigh hade hunnit med att bli partimedlem och bli utesluten ett par tre gånger. Under en period hade han startat ett ”Förbundet Kommunist” för att bekämpa sitt gamla parti.

Denne Dahud Sayigh hade till allmän förvåning fått råd att starta en egen tidning, Al Mabda, den 21 november året innan. Till ännu större förvåning hade Kassem redan på Al Mabdas andra utgivningsdag beviljat en stor exklusiv intervju för tidningen. Och under den fortsatta senhösten hade Kassem upprepade gånger hyllat Al Mabdas goda ”omdöme” och förträffliga journalistik samt beviljat ytterligare intervjuer i skiftande ämnen. Det får anses relativt säkert att det var Kassem själv som låtit finansiera tidningen.¹⁶

När nu Sayigh ansökte om att få bilda det irakiska kommunistpartiet IKP så var problemet inte att få till anständiga stadgar, dvs. en text som innehöll en del hovsamma varianter på kända kommunistiska temata i kombination med översvallande hyllningar till ”revolutionens ledare”. Problemet var i stället att få ihop det stipulerade antalet undertecknare. I första omgången gick det snett därför att de ”partimedlemmar” som enligt Sayigh undertecknat ansökan fick reda på saken och därmed under förtrytsamma protester ”tog tillbaks” sina underskrifter. Nästa försök gick inte heller så bra. Den 3 februari lät Sayigh publicera en undertecknarlista i Al Mabda; men redan nästa dag kunde kommunisternas tidning Al Ittihad as Shaab publicera en samfällid protest från inte mindre än åtta av de påstådda ”grundarna” för Sayighs parti.

Och så fortsatte det någon månad. Enligt uppgifter från kommunistiskt håll skulle Kassem till och med ha föreslagit Mulla Barzani att ”låna” 15 kurder till Sayighs undertecknarlista. Först skulle Barzani ha accepterat men därefter tvingats ändra sig på grund av en alltför stark opposition bland kurderna.

Utgången av undertecknartrasslet var ändå given. Den 9 februari kunde Sayigh ”med stolthet” tillkännage att hans parti, IKP, hade blivit försett med officiell licens.

Inom kommunistpartiet förutsåg man nu att det inte skulle gå att få namnet IKP registrerat och därför kompletterade man sin ansökan och anhöll att få ändra sitt partinamn till Al Ittihad as Shaab-partiet, varefter man fick kasta sig ut i en presskampanj för att dels förklara att man var det riktiga kommunistpartiet fast man hette något annat och dels att det parti som hette kommunistpartiet inte var kommunistpartiet.

Den 23 februari meddelade inrikesministeriet, naturligtvis, att man inte kunde godkänna ansökan från Iraks kommunistiska parti, IKP, därför att det redan fanns ett IKP och därför att det inte gick an att ändra namn när man väl ansökt en gång i ett annat namn samt därför att ministeriet hade uppgifter ”från tillförlitligt håll” om att partiet i fråga hade planer på olagligt beteende.

Partiet började nu kalla sig *IKP (Ittihad as Shaab)* och författade raskt en protestskrivelse till Kassem, som han aldrig besvarade.

Därefter ansökte man under namnet ”Iraks Republikanska Parti” och med ett annat program och andra grundare. Avslag, naturligtvis, med motiveringen att man ju i själva verket var kommunister i kapprock.

¹⁶ *Neue Zürcher Zeitungs* välinformerade korrespondenter hävdade bestämt att så skulle vara fallet. De nämnde till och med ett belopp, 15 000 irakiska dinarer (1 din = 1 £).

Tidningen *Al Ittihad as Shaab* fylldes med artiklar som bedyrade att partiet var helt och fullt troget revolutionen, dvs. Kassem. Men inte heller det hjälpte.

Under tiden skrev tidningen *Al Mabda* långa serier med artiklar som ”avslöjade *Ittihad as Shaab*-gruppen” för dess vänsteristiska avvikelser etc. samt uppmanade medlemmarna, inte ledarskapet, i IKP att ansluta sig till det riktiga kommunistiska partiet, dvs. till Sayigh (som nu hade partinamnet och en av Kassem finansierad tidning men fortfarande inga medlemmar). *Al Mabda* började också namnge ”opportunistiska vänsterelement som kuppet till sig ledarskapet för partiet och därför måste utrensas” innan de övriga partimedlemmarna kunde nalkas Sayighs legaliserade parti: dessa ”opportunistiska element” visade sig vara hela IKP:s politbyrå!¹⁷

Men kommunisterna fortsatte att spela med i farsen. Man måste av någon anledning ha varit övertygad om att det verkligen skulle bli allmänna val, att ett sådant val skulle vinnas av kommunistpartiet och att Kassem därefter skulle vara beredd att utan knot överlämna makten till kommunistpartiet. Alltså fortsatte farsen och alltså anslog kommunisterna nu en försonlig ton mot den uppenbarligen förhryrde splittraren Sayigh. Man började förhandla om kollektivt inträde i ”IKP” — tanken med det var uppenbar, nämligen att skapa kommunistisk majoritet i Sayighs parti varefter partiet skulle kunna övertas från insidan. Förhandlingarna mellan Sayigh och kommunisterna pågick ett slag under våren 1960 ända tills Sayigh fick sitt länge efterlängtrade tillfälle att brusa upp kring ett svepskal och avbryta förhandlingarna.

Sayighs ”parti” dog framåt sommaren och hans tidning upphörde. Men då var målet redan uppnått: kommunistpartiet hade förnedrat sig till ett halvårs meningslöst förhandlande om sin egen existens samtidigt som upprullningen av partiets inflytande i massorganisationerna beslutsamt genomfördes. Partiet skulle drivas under jorden, det var avsikten med hela proceduren.

Efter att partiet nu i praktiken blivit illegalt blev nästa steg i Kassems strategi att förinta partiets propagandaapparat, först och främst att få tyst på partitidningen. Under våren och sommaren 1960 förbjöds tidningen i södra Irak och i norra Irak utsattes försäljare och kolportörer för sådan fysisk förföljelse att distributionsnätet snabbt slogs sönder. Kommunisternas i vederbörlig ordning maskinskrivna klagomål lämnades konsekvent utan avseende.

Den 23 september arresterades tidningens chefredaktör och släpades inför en av militärdomstolarna anklagad för att tidningen skulle ha förbrutit sig mot en bestämmelse i presslagen från 1954, alltså från kungadömet. Anklagelsen var att man publicerat reportage kring en pågående rättegång, vilket alltså var förbjudet. Den 1 oktober dömdes redaktören till tre månaders fängelse och tidningen drogs därmed in på tio månader. Den återuppstod aldrig. Den övriga kommunistpressen var i stort sett utrotad före årets slut.

Lite grovt räknat kan man alltså summera kommunistpartiets öppna verksamhet till tiden för *Al Ittihad as Shaab*s existens, nämligen från den 23 januari 1959 till 30 september 1960. Dessförinnan hade partiet haft en halvlegal tillvaro.

I april 1960 hade Anastas Mikojan, förste vice premiärminister i Sovjetunionen, besökt Irak. Besöket sammanföll med slutfasen i Kassems utrotningskrig mot kommunistpartiet, något som inte gärna kan ha undgått Mikojan. Den sovjetiske statsmannen lär inte ens ha låtit undslippa sig ett ord av kritik när polisen brutalt misshandlade de kommunistiska demonstranter som försökte genomföra hyllningsdemonstrationer längs hans färdväg.

Detta, hur militärpolis slår kommunistiska demonstranter sönder och samman framför ögonen på en sovjetisk besökare som ingenting låtsas se är en bild som blir starkt politiskt laddad mot

¹⁷ *Al Mabda* den 21 och 23 januari 1960.

bakgrund av Mellanösterns historia. Det blir en symbolbild som beskriver de blint Moskva-trogna kommunistpartiernas tragiska roll. Gång på gång upprepar sig historien. Kommunisterna massavrättas i Irak eller Sudan, fängslas i Egypten eller Syrien samtidigt som man från sovjetisk sida bara talar om de betydelsefulla vänskapliga förbindelserna och berömmar de nationellt progressiva och anti-imperialistiska regimerna i Arabvärlden. De arabiska kommunisterna har bokstavligen talat och i tusentals gått i döden för Sovjetunionen. De irakiska kommunisterna uppfattade den sovjetiska politiken att stödja Kassem som så avgörande att många av dem tvingades fortsätta att stödja Kassem hela vägen fram till galgen.

Den politiska nöten är naturligtvis svår för Sovjetunionen. Ena sidan har man sina givna supermaktsambitioner i Arabvärlden; kommunikationer, baser och på sikt också olja. Därför gäller det att upprätthålla vänskapliga förbindelser med vissa s. k. ”skikt av den nationella bourgeoisien” som exempelvis Nasser och Kassem. Hela tiden finns dock risken att en Nasser eller en Kassem plötsligt vänder sig till USA i stället (som Egyptens nuvarande president Anwar Sadat gjorde).

A andra sidan slaktas och fängslas Moskvas hängivnaste anhängare gång på gång under sovjetisk tystnad eller tyst samförstånd eller under sovjetiskt tal om fredlig samexistens. På sikt måste ju den politiken leda till en situation då Moskvas anhängare tar slut.

Det ligger utanför ramen för denna bok att genomföra den mycket långa och komplicerade diskussion som kan föras kring dessa frågor; en av de svårbegripligaste frågorna är hur dessa arabiska kommunisterna i decennium efter decennium fortsätter att vara ”ett hundra procent på Moskvas sida” som chefredaktören för den idag tillåtna kommunisttidningen i Bagdad förklarade för oss i mars 1975.

Trots att den återstående Kassem-tiden, efter att partiet tvingades under jord i slutet av 1960, inte är annat än en ändlös serie förföljelser, ett utrotningskrig, så vidhåller partiet än idag sin uppslutning kring Kassem.

Fortfarande menar det irakiska kommunistpartiet att det var en ”kontrarevolutionär kupp” som störtade Kassem i februari 1963. Må vara att Baath-partiets glödande beskrivning av denna händelse som en ”revolution” kan synas minst sagt överdriven. Men den Kassem som störtades 1963 var utan tvekan en tyrann.

Och även om man nu bortser från det taktiskt okloka att i dagens Irak vidhålla att de nuvarande makthavarna, Baath-partiet, inte borde ha störtat Kassem så måste man ändå fråga sig hur det är möjligt för dessa Moskva-kommunisterna att envisas med sitt hyllande av den regim som förde krig på liv och död mot kommunistpartiet. Det var detta krig mot kommunismen i Irak som reducerade ett av de största politiska partierna som funnits i Arabvärlden någonsin till vad partiet är idag: en betydelselös liten grupp sanktionerade ombudsmän i Bagdad som då och då reser på visit till Moskva och fortfarande framhärdar i sin politik att regimen i Bagdad är nationellt progressiv och att politikens huvudsak är förbättrade förbindelser med Sovjetunionen.

Det irakiska kommunistpartiets katastrofala politiska och taktiska misstag under den första Kassem-tiden fick därmed oöverskådliga konsekvenser. Ett kommunistparti vid makten i Bagdad år 1960 hade format Mellanösterns följande historia på ett helt annat sätt.

Dagens irakiska kommunistparti behandlar vi ingående i ett kapitel längre fram. Men redan här bör man kunna tillfoga en viktig reflexion: det finns inget som helst stöd för den i väst relativt gängse teorin att arabisk kultur eller islam skulle utgöra något absolut hinder för socialism i Arabvärlden. Men till följd av bl. a. det enorma fiasko som irakiska kommunistpartiet åstadkom under regimen Kassem så uppstod en hel flora litteratur i väst som diskuterade just den islamitiska religionens absoluta motsättning till socialism. Det är troligt

att denna omfattande litteratur till en del kan bero på att de flesta västerländska arabister, främst i England och Frankrike, är politiskt liberala eller konservativa och därför möjligen har vissa svårigheter att analysera exempelvis 20:e partikongressens i Moskva återverkningar i arabisk politik. Men därtill kommer ju att det i vår västerländska kulturkrets är relativt vanligt att man från konservativt håll menar att kristendomen och de kristna värdena skulle stå i en sorts oförsonlig motsättning till materialism och socialism. Exakt samma argument, med andra ord. Och under den sju år långa militärdiktatur som följde på Kassem's fall i Irak kom för övrigt islam att användas som argument mot socialistiska reformer och den argumenteringen av Abdel Salam Aref skiljer sig såvitt vi kan se inte på något sätt från den argumentering en normal CDU-politiker i Västtyskland kan presentera i frågan.

Det förhåller sig med andra ord på samma sätt i Arabvärlden som exempelvis i Italien att den politiska högern gärna använder religionen, kristendom eller islam eller judendom, som argument mot socialism. Och likaväl som det finns socialister i Väst som menar att kristendomen egentligen är socialism, finns det arabiska socialister som menar att islam i grunden innebär socialism.

Däremot är det naturligtvis stor skillnad i allmän religiositet om man jämför Sverige och Arabvärlden. Därför har dessa internationellt gängse högerargument också större betydelse i Arabvärlden än vad de numera har hos oss.

När vi första gången följde en palestinsk gerillagrupp bland palestinska och jordanska bönder i byarna mellan Israel och norra Jordanien slog det oss att en av de första frågor som bönderna riktade till de unga männen i khakiuniformer var just detta om det var sant att de, den palestinska befrielse rörelsen, verkligen inte trodde på Allah. Det väl utprovade svaret som alltid tycktes fungera var: — Om Allah nu finns så är det väl ändå självklart att Han inte kan vara annat än motståndare till sionism och imperialism.

Den obestridda logiken i detta sopade undan alla religiösa invändningar inför de fortsatta diskussionerna om jämlikhet, nationellt oberoende och socialism.

Politiken

[Början av detta kapitel (s. 194-204) handlar om Baath-partiet. Det följs av det avsnitt om kommunistpartiet som återges här (boksidorna 204-209)]

Kommunistpartiet

Det nuvarande irakiska kommunistpartiet är mycket litet och kommer aldrig att kunna mobilisera ett masstöd för sin linje. Partiet skulle snabbt kunna sopas undan av Baath-partiet. Men så länge makthavarnas välvilja består kan den lilla gruppen kommunistiska funktionärer leva ett ganska tryggt och behagligt liv som finansieras med statligt understöd; partiet har fått en tidning och staten betalar underskottet i verksamheten, man har fått tillgång till några offentliga byggnader i centrum av Bagdad för att inrätta tidningsofficer och partihögkvarter; till och med sovjetisk-tillverkade tjänstebilar kan man tillgodoräkna sig som stöd från staten. Denna tillvaro skulle förmodligen inte vara möjlig om den inte kopplats till ett politiskt misslyckande. Dvs. om kommunistpartiet vore ett starkt massparti så är det trots all demokratisk välvilja inom Baathledningen knappast troligt att man skulle hålla partiet under armarna. Men ett litet parti som huvudsakligen ägnar sin yttre propaganda åt att berömma Baath-partiet och sin inre politiska frontverksamhet åt att verka för ökad handel med Sovjetunionen passar naturligtvis perfekt in i Baath-partiets politiska strategi för de närmaste åren. Ett misslyckat kommunistparti är alltså ett gott kommunistparti.

Det kommunistiska misslyckandet, i Irak som i andra arabländer, har varit föremål för många underliga teoribildningar bland Västeuropas kännare av Arabvärlden. Man har sökt förklaringar till att en ideologi som ju borde passa som hand i handske i kolonier som är på väg att slå sig fria i kamp mot både västerländsk imperialism och inhemsk överklass ändå misslyckats så gruvligt. Trots Sovjetunionens växande inflytande i arabisk politik och trots att de objektiva förutsättningarna för varje jämlikhetsideologi varit så goda har kommunismen misslyckats och därmed har de — liberala och konservativa — arabexperterna i Västvärlden dragit den alldeles felaktiga slutsatsen att det är den islamitiska kulturen eller rentav religionen islam som skulle omöjliggöra en materialistisk grunduppfattning hos de arabiska massorna. Argumentet är ju inte på något sätt unikt. Det är samma argument som dundras från Italiens predikstolar. Alla länder i Västeuropa har partier som menar att religionen står i absolut motsättning till socialismen.

Denna fråga har emellertid ingen som helst betydelse när det gäller att analysera eller förklara det irakiska kommunistpartiets misslyckande. Förklaringarna är ideologiska och helt konkreta. Efter det sovjetiska partiets 20:e partikongress 1956 och de därmed formulerade teserna om att stödja nationellt progressiva länder i tredje världen och kämpa för fredlig samexistens mellan de två sociala systemen så lades grunden för misslyckandet. Det var stödet till Kassem som blev inledningen till nedgången för detta det största politiska parti som existerat i arabisk politik.¹⁸ När diktatorn Kassem störtades genom Baath-partiets kupp 1963 gick kommunistpartiets kader ut i väpnad kamp på gatorna — för att försvara Kassem. De förlorade den på förhand hopplösa striden och det ledde till en massaker på partiets ledande kader; kanske dödades 2 000 – 3 000 kommunister i perioden efter kuppen 1963.

Det var partiets första stora fel, att liera sig med förtrycket som Kassen organiserade och att dessutom förse detta förtryck med ett från Moskva dirigerat propagandastöd med tal om den ”nationellt progressive” generalen. Det var fel, det kostade mycket. Men det var i och för sig ett fel som skulle kunna repareras på lite längre sikt. Men icke så. I sin självkritik från 1967 menar partiets centralkommitté att felet man begick mot kuppmaakarna 1963 var att man inte tillräckligt väl förberett och beväpnat sin kader! Denna hållning har blivit en svår politisk belastning för partiet. De som i dag för fram tesen i irakisk politik att det var fel av Baath-partiet att störta Kassem kan sannerligen inte räkna med att vinna några omfattande sympatier.

Men även om denna fråga är den första av de frågor som fjärmat kommunistpartiet från massorna så är det idag ändå inte den mest politiskt graverande. Kommunistpartiet i Irak håller sig nämligen med några ännu mera svårsmälta uppfattningar. Det är i själva verket dessa extremistiska uppfattningar som skapar partiets profil i östarabisk politik:

1) Man stödjer existensen av Israel och vidhåller att FN:s beslut att dela Palestina år 1947 var ”korrekt” samt att det är en upprepning av det beslutet som är enda lösningen av dagens motsättningar i Palestina. Man förnekar Sovjetunionens export av judar till Israel.

2) Kommunistpartiet är motståndare till teorin om en arabisk nation som skulle kunna enas inom ramen för ett sammanhängande politiskt system. Denna teori betraktar man som ”borgerlig” eller reaktionär.

Dessa är de två viktigaste frågorna när det gäller att beskriva kommunistpartiets politiska profil. Man kan utan spår av överdrift säga att det helt enkelt inte kan finnas två mer omöjliga uppfattningar att föra ut i arabisk politik. Stöder man staten Israel och bekämpar man uppfattningen att det finns en arabisk nation så har man skapat en absolut garanti mot varje form av masstöd. Man kan resa ut med kanot längst ut i träskan i Hor al Hammar och fråga

¹⁸ Jfr avsnittet ”Det kommunistiska misslyckandet” ovan.

den första person man möter vad han anser om kommunismen och med största säkerhet så kommer man att få ett försmädligt flinande svar om att ”det är ju dom där som stöder Israel och bekämpar den arabiska nationen”. Man kan fråga vem som helst, utbildad eller outbildad, i stad eller på landsbygden, i Irak eller i Syrien — och få samma svar.

Partiet uppfattas som en trojansk häst för utländska idéer vilket ju för övrigt är helt korrekt, eftersom dessa politiska uppfattningar är Moskvas — och det är därför en enkel och lättbegriplig politisk fråga varför partiet är dömt till att spela rollen av ett litet marginellt småparti för ett fåtal marxistiska intellektuella i Bagdad. Det har ingenting med islam att göra eller med att folk i Irak är araber. Det är enkel politik på samma sätt som det vore enkel politik att ett parti som i Sverige talade för att Sverige för att bli socialistiskt borde invaderas av Sovjetunionen inte heller skulle få något massivt folkligt stöd. (Däremot skulle det säkert förbrylla oss i Sverige om asiatiska folklivsforskare förklarade detta partis bristande popularitet med den lutherska religionens fasta och traditionella grepp över de svenska själarna.) Det irakiska kommunistpartiet för fram den mest otänkbara av alla politiska uppfattningar som något parti kan ha i arabisk politik.

Men inte nog med det. Bilden av trojansk häst och ombud för Sovjetunionen får också andra och tydliga konturer. En av de få frågor där partiet helt öppet för fram en polemik mot den officiella politiken gäller utrikeshandeln. Kommunistpartiet slåss för att utbytet med ”de socialistiska staterna” (dvs. Sovjetunionen) måste ökas. Eftersom utvecklingen nu går mot att handeln med Sovjet minskar och handeln med framför allt Västeuropa och Japan ökar och eftersom detta låter sig motiveras både av utrikespolitiska skäl — strävan efter oberoende från supermakterna och kvalitetstekniska skäl — Sovjetunionens teknik ligger långt efter Västeuropas — så framstår naturligtvis denna politiska profilering bara som en grammofonskiva av märket husbondens röst.

Vad som är nästintill tragiskt är att denna Moskvabundenhet till och med tycks ha lett till att man börjar överta det sovjetiska partiets anti-semitiska värderingar (det irakiska partiet hade under 50-talet ett markant inslag av judar i sin ledning och hade aldrig någonsin varit i närheten av anti-semitiska tendenser). I kampanjen för att handla med Sovjetunionen har man nämligen fört fram argumentet att Irak bör avhålla sig från den internationella kapitalismen i Europa och Japan, eftersom den ”behärskas av världssionismen”.¹⁹ För man fram tesen att ”världssionismen” behärskar det japanska kapitalet så är det bara frågan om anti-semitism och ingenting annat. Som exempel på absolut moraliskt förfall inom det irakiska kommunistpartiet är nog detta det hårdaste som står att finna. Om partiet med sin i arabisk politik hopplöst reaktionära hållning i Palestinafrågan börjar ta till anti-semitiska argument för att stoppa handel med Japan så är det inte bara rasism i största allmänhet, det är ett definitivt politiskt nederlag.

Den sovjetiska kommunismen är, sammanfattningsvis, politiskt och moraliskt komprometterad i Irak för resten av det här århundradet.

Kommunistpartiets roll blir alltså främst att genom deltagande i Baath-partiets politik, inom nationella fronten och senare i Nationalförsamlingen och på liknande sätt, illustrera strävandena efter politisk demokrati och diskussion och samverkan mellan olika partier. Man kan alltså beskriva partiets roll som en sorts politisk gisslan hos Baath-partiet och i den situationen lär man förbli eftersom det s. a. s. inte föreligger någon risk att partiet skall växa.

Om Moskvabundenheten begränsar partiets alla politiska möjligheter i större perspektiv så är det ändå möjligt att man kan fylla en viss roll som pådrivare inom exempelvis den nationella fronten. Partiet är motståndare till de nya klassprivilegier som håller på att växa upp inom den

¹⁹ Artikel i partiorganet *Tarik as Shaab* 19/7 -74 av centralkommittémedlemmen Katim Habib.

administrativa eliten i landet och man kritiserar den långsamma utvecklingen inom reformpolitiken när det gäller jordbruket. Men frågan är om denna lilla kvarvarande spillra av intellektuella marxister verkligen har så mycket att tillföra de politiska diskussionerna ”från vänster”. Eftersom kommunistpartiet exempelvis vill satsa på höghusbebyggelse och ökad privatbilism — givetvis efter sovjetisk modell så måste man som utomstående verkligen fråga sig om det i något enda avseende är meningsfullt att beteckna det irakiska kommunistpartiet som en politisk vänsterriktning inom irakisk politik. Det är i vart fall inte troligt att det blir kommunistpartiet som kommer att organisera motståndet mot den nya framväxande överklassens privilegier, mot Baath-partiets nepotism i alla utnämningsfrågor inom stat och förvaltning eller mot föreställningen att arbetarklassen och bönderna i huvudsak består av ”enkla själar” som måste ledas av de helt överlägsna partibossarna i mörk kostym och slips. Det irakiska kommunistpartiet är alltså knappast en politisk kraft att på allvar räkna med inför den kommande politiska uppgörelsen om socialismen i Irak.